

Актуальні питання функціонування національної та міжнародної систем захисту прав людини

КОНЦЕПЦІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА І ПРАВА ЛЮДИНИ

Ілона Анатоліївна КУРОВСЬКА,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

Двадцять перше сторіччя ознаменовано для людства важливими, у деякій мірі глобальними, змінами в діяльності держав, що обумовлюється як унікальністю, неповторністю кожної держави, так і феноменом глобалізації, яка дедалі підсилюється, що безпосередньо пов'язано з підвищенням ролі міжнародного права у системі міждержавних відносин. Глобалізація веде до уніфікації суспільних відносин в державах світу, до уніфікації їх економічних та політичних устроїв, зближення правових систем, створення економічно-правових і політико-правових конгломератів.

Звідси, зростають роль і значення принципів права, які, як відомо, виражають сутність, зміст права [1] – тому відіграють велику роль і мають значення керівних положень під час здійснення державою правотворчої та правозастосовної діяльності. Серед фундаментальних принципів права, які відіграють основну роль в житті кожної демократичної правової держави, особливе інституційне та конституююче місце посідає принцип верховенства права.

Необхідно зазначити, що проблеми становлення, формування і функціонування принципу верховенства права стали предметом дослідження як зарубіжних, так і українських учених, причому в деяких працях аналізуються сутність, структура, функції феномену, концепту, концепції та принципу верховенства права (в контексті його виникнення, появи, розповсюдження, розвитку, нормування, визнання (легалізації), легітимації), а також система права та законодавства, значення юридичної практики, механізм правового регулювання, правова культура як технологічні елементи верховенства права.

Однак, вважаємо за потрібне, виявити глибинний генетичний зв'язок між принципом верховенства права та правами людини, що є сьогодні основним об'єктом міжнародно-правового співробітництва держав як в рамках міжнародної спільноти держав, так й в межах багатостороннього міждержавного регіонального та двостороннього міждержавного співробітництва. Наведені принципи верховенства права і прав людини «пронизують» один одного, детермінуючи та викликаючи появу відповідної логічної зв'язки, що безумовно має нормативний зміст та потенціал – права людини будуть дотримуватися міжнародним співтовариством, його державами-членами, всіма суб'єктами права, що функціонують на теренах конкретної держави, якщо в міжнародному праві та національних правопорядках

держав буде діяти принцип верховенства права, й навпаки, якщо в міжнародній спільноті та її державах-членах домінує принцип верховенства права – права людини в них є визнаними, охоронюваними, захищеними, дотриманими, здійснюваними, реалізованими та гарантованими.

Особливо важливим уявляється в цьому контексті такий напрямок діяльності ООН, як встановлення верховенства права у міжнародних справах, підкреслений в річному звіті Генерального секретаря ООН за 2000 р. [2], де вказано на необхідність виконання взятих державами міжнародних зобов'язань виключно на основі принципу добросовісності, тобто не формально, а з належним урахуванням букви та духу міжнародного договору.

Широкий зміст у поняття «верховенство права» було вкладено колишнім Генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном. У своїй доповіді 2004 р. він зазначає: «Поняття «верховенство права» має стосунок до принципу врядування, за якого всі люди, інститути та установи, юридичні та фізичні особи, включаючи саму державу, відповідальні перед законами, які в суспільстві є оприлюдненими, застосовуються однаково до всіх і на основі яких здійснюється незалежне судочинство, та які відповідають міжнародним нормам і стандартам у ділянці прав людини. Воно [поняття «верховенство права»] вимагає також заходів на забезпечення дотримання принципів ієрархічної вищості закону, рівності перед законом, відповідальності перед законом, справедливого застосування закону, поділу влади, участі у прийнятті рішень, юридичної визначеності, уникнення свавілля та процесуальної і судової прозорості» [3].

Транспонуючи наведені положення на основні цілі та завдання ООН, серед яких телеологічною домінантою є дотримання та захист державами-членами Організації прав людини, можна стверджувати, що таке завдання повністю гармонізує з утвердженням принципу верховенства права в міжнародних відносинах, як могутнього інструментального, складного функціонального і універсального технологічного (нормопроектного, норморегламентуючого, норморегулюючого) засобу захисту і гарантування реалізації прав людини на міжнародному і національному рівнях.

Слід наголосити, що в умовах реформування в Україні суспільних відносин, економічного та політичного устрою дедалі більше актуалізується та інтенсифікується існування, функціонування та використання принципу верховенства права в житті державно організованого суспільства, причому не стільки в ракурсі функціонування апарату і механізму держави, скільки в контексті визнання, легалізації, охорони, захисту, гарантування прав і свобод людини і громадянина.

Концепція верховенства права (Rule of Law) у міжнародне право прийшла з національного права Великої Британії, яка, по-перше, вбачається правовою формою існування та діяльності урядів (онтологічно-управлінський чинник); по-друге, забезпечується існуванням неупередженої, незалежної і керованої на досягнення справедливості судової системи, що виключає будь-які прояви свавілля, беззаконня, авторитарних методів керівництва (інституційно-судовий чинник); по-третє, детермінується природним характером походження конституційних норм (аксіологічний чинник); по-четверте, проявляється юридичною рівністю всіх громадян перед законом [4] (чинник рівності).

Вперше концепцію верховенства права було представлено видатним англійським ученим, професором Оксфордського університету А. В. Дайсі у монографії «Вступ до науки конституційного права» (1885 р.) [5], що й до сьогодні має непересічне значення для сучасної юриспруденції. А. Дайсі розглядав концепцію верховенства права у кількох аспектах:

- відповідність принципу верховенства права змісту Конституції, а також відповідність судових рішень щодо захисту конституційних прав та свобод людини (принцип верховенства Конституції);
- рівність усіх людей перед законом, тобто усіх без винятку, незалежно від соціального статусу в суспільстві (принцип абсолютної рівності);
- панування права, коли будь-яка людина, незалежно від її соціального статусу в суспільстві, може бути притягнута до відповідальності в разі прямого порушення закону, у передбаченому законом порядку та в суді загальної юрисдикції [6] (принцип невідворотності відповідальності).

Системний аналіз наведених положень ядро демонструє, що всі вони є пов'язаними з правами людини, причому принцип (концепт) верховенства (панування) права виступає як організаційно-технологічна та інструментально-функціональна засада, що:

а) забезпечує досягнення верховенства Конституції держави щодо легалізації та захисту прав людини, тобто у сучасному розумінні лежить в основі визнання та реалізації системного комплексу конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина [7];

б) забезпечує реалізацію принципу абсолютної рівності всіх людей перед законом, унеможливаючи будь-яку дискримінацію чи виключення з-під дії цього принципу, тобто у сучасному розумінні формує квінтесенцію аксіологічного (ціннісного) виміру сфери прав і свобод людини [8];

в) забезпечує та обумовлює принцип невідворотності покарання за скоєне правопорушення, тобто формує юридичний механізм судового захисту прав і свобод людини [9].

Отже, визначаючи концептуальні засади верховенства права можна констатувати, що вони базуються на визнанні та реалізації системного комплексу конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; забезпеченні принципу рівності всіх людей перед законом, що формує квінтесенцію аксіологічного (ціннісного) виміру сфери прав і свобод людини; а також забезпечують та обумовлюють принцип невідворотності покарання за скоєне людиною правопорушення, формуючи юридичний механізм судового захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Молдаван В. В., Чулінда А. І. Принципи права: поняття, види, зміст. *Правознавство*: URL: https://pidruchniki.com/14050225/pravo/printsipi_prava_ponyattya_vidi_zmist
2. Документи Секретаріату ООН: A/57/275 та S/2004/616
3. The rule of law and transitional justice in conflict and post#conflict societies. Report of the Secretary General, Doc. S/2004/616, August 2004 (para. 6).
4. Куровська Ілона. Принцип «верховенства права» як провідний принцип права Європейського Союзу та Ради Європи. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nzizvru_2016_3_16

5. Dicey A. V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution (1885). Indianapolis: Liberty Classics, 1982. P. 102.

6. Гуменюк О. В. Реалізація принципу невідворотності виконання і відбування покарань.: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=1674

7. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.02 – конституційне право. К., 2002. 18 с.

8. Васильченко О. П. Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина та його ціннісні виміри в конституційному праві України. К., 2014. 476 с.

9. Степанова С. В. Європейські стандарти права на справедливий суд та їх імплементація у національне законодавство України: конституційно-правове дослідження: автореф. дис... канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Ужгород, 2018. 22 с.